

Дим і попіл

КУПИТИ

Ще ніколи раніше капітан поліції Віндгем не вплутувався в настільки неприємну історію. Ще ніколи раніше його кар'єра не висіла на такій тонкій волосинці. А все чому? Тому що опій - це не на доб ре. Щоб усвідомити це по-справжньому, капітану доведеться чимало постаратися. Саме йому і сержанту Банерджі доручать розслідування двох загадкових убивств та убезпечення візиту принца Уельського, який вирішив зустріти Різдво 1921 року в Калькутті. Звісно, ці двоє з усім упораються, адже на них чекають нові неймовірні пригоди...

Яскрава та атмосферна серія.
The Guardian

Абір Мухерджі

ДИМ
І ПОПІЛ

ФАБУЛА
видавництво

Не забудь, що твоє мистецтво народилося як жертва на вівтарі
Вітчизни.

Свами Вівекананда

Один

21 грудня 1920 р.

Знайти труп у похоронному бюро не така вже й дивина. От тільки нечасто вони доходять до дверей власним ходом. Цю мить варто було б посмакувати, але часу у мене було обмаль, враховуючи, що я рятував своє життя.

Бухнув постріл, і повз мене пролетіла куля, влучивши в абсолютно безневинний дах пральні. Мої переслідувачі — колеги-офіцери з Імперської поліції — наосліп палили в ніч. Це не означає, що наступного раунду їм не пощастить, і хоча помирати я не боявся, «вбитий у спину під час спроби втекти» — не зовсім та епітафія, яку хотілося б мати на своєму надгробку.

Тож я і біг, в опійному тумані, по дахах сплячого китайського кварталу, ковзаючи на побитій черепиці, збиваючи її на землю, перестрибуючи з даху на дах, доки нарешті не знайшов притулок у затіненій щілині під карнизом низького муру, що відділяв один будинок від іншого.

Офіцери наблизилися, і я спробував затамувати подих, слухаючи, як вони перегукуються; голоси їхні тонули в темряві. Судячи з уривків розмови, вони розділилися і, схоже, опинилися на певній відстані один від одного. Добре. Це означає, що вони навпомацки блукають у темряві так само всліпу, як і я, і тепер мій найкращий шанс утекти — лежати тут тихо і нерухомо.

Якщо мене впіймають, не оминати доволі незручних запитань, на які я волів би не відповідати, як-от: що це я роблю в Тантрі{1} посеред ночі, весь просякнутий запахом опію і заплямований чиеюсь кров'ю. Та ще й із серповидним ножем у руці. Його наявність також важко буде пояснити.

Піт і кров випаровувалися, мене пройняв мороз. Грудень видався холодним, принаймні за калькуттськими мірками.

Уривки фраз затихли вдалині. Не схоже, щоб вони аж так палко бажали мене впіймати. І я їх не звинувачую. Вони мали такі самі шанси зірватися з краю даху, як і впіймати мене; і, враховуючи події останніх кількох місяців, я сумнівався, що їхній моральний дух був на високому рівні. Навіщо ризикувати шиєю та ганятися дахами за тінню, якщо ніхто за це не подякує? Ну ж бо, повертайте назад! Але вони слухняно тицяли в темряву прикладами своїх гвинтівок і бамбуковими палицями, як ті сліпі, що переходять дорогу.

Ритмічне постукування з одного боку стало гучнішим, наближаючись до мене. Я оцінив, які варіанти маю, чи то пак, мав би, якби був здатен міркувати. Тікати — не вихід, чоловік озброєний і, судячи зі звуку, підійшов так близько, що навіть у темряві йому буде неважко підстрелити мене. Позбавити його життя — також не найкраща думка. Лезо я маю, але навряд чи зможу замахнутися ним на свого колегу-офіцера, та й у будь-якому разі зовсім близько троє інших офіцерів, тож надія утекти від них зів'яла швидше, ніж квітка маку на заході сонця.

Тон постукування змінився, удари по тонкому бетонному карнизу у мене над головою набули відлуння порожнечі. Наразі чоловік стояв просто наді мною. Він також завважив, що цегла заспівала по-іншому, і завмер. Постукав по карнизу рушницею, а тоді зістрибнув. Я заплющив очі, очікуючи неминучого, аж тут пролунав голос. І я його упізнав.

— Гарзд, хлопці, годі. Повертаймось.

Чоботи розвернулися за наказом, довгу секунду постояли на місці, а тоді полізли назад на карниз. Покрокували геть, і я видихнув, а тоді провів рукою, досі липкою від крові, по обличчю.

Голоси затихли, і на дахах знову запанувала тиша. Минуло кілька хвилин, і з вулиці внизу долетіли крики — англійською, бенгальською, китайською, а потім завелися двигуни вантажівок. Я лишався там, де

стояв, здригаючись у тісноті своєї щілини, і намагався осмислити те, що сталося.

• • •

Ніч почалася цілком нормально, хоча *нормально*, правду кажучи, термін відносний. У будь-якому разі, не схоже, щоб сьогоднішня ніч відрізнялась від будь-якої іншої, коли я навідувався до опійного притону, яких у китайському кварталі хоч греблю гати. Зі своєї квартири на Премчанд-Борал-стрит я рушив на південь до Тангри одним зі своїх кружних маршрутів, до притону, який, за моїм переконанням, не відвідував щонайменше місяць. Він розташувався у підвалі однієї з хитких халуп, і спускатися до нього потрібно було мокрими сходами під похоронною конторою, від якої так і тхнуло формальдегідом і близькістю смерті. Один із моїх улюблених, і не завдяки якості опію, такого ж поганого, як і деінде в місті — одна частина опію на три частини чорт зна-чого, — а завдяки ледь відчутному готичному духу, що випромінювало це місце. Калькуттський опій найліпше курити на десять футів під пів дюжиною мертвих тіл.

Прийшов я десь після опівночі, і дверник, схоже, здивувався, побачивши мене. Я його не звинувачую, хоча його вразило явно не моє тремтіння — у ці двері входило чимало клієнтів з такими ж симптомами. Дивиною радше був колір моєї шкіри. Побачити англієця у Тангрі ще рік тому не було аж такою визначною подією, та за минулі дванадцять місяців багато чого змінилося. Останнім часом, коли сил поліції не вистачало для того, щоб підтримувати порядок за межами рафінованих будівель Білого міста, зустріти сагиба{2} й у Калькутті після темряви було майже неможливо. На щастя, у цій частині міста економіка й досі переважала над питаннями раси і політики, тож після того, як я віялом розгорнув паперові рупії, мене без зайвої метушні пустили й провели вниз, до підвалу.

Перша затяжка з першої ж люльки стала справжнім полегшенням, ніби лихоманка спала. Після другої люльки зупинилося тремтіння, а після третьої заспокоїлися нерви. Я замовив четверту. Якщо перші три були лікарським засобом, наступна мусила принести задоволення,

відкривши мені шлях до того, що бенгальці називають *нірбон* — нірваною. Голова моя покоїлася на подушці з білої порцеляни, усі мої чуття накрило оксамитовим покривалом. Тут і почалися проблеми.

За тисячу миль від мене долинали звуки: уривчасті й незрозумілі, вони ставали дедалі гучнішими, пронизуючи туман мого ступору. Я заплющив очі, щоб від них відмежуватися, аж тут дівчина, одна з тих, що скатували опійні кульки та готували люльки, потрусила мене, як ляльку з ганчірок.

— Сагибе! Мусите негайно йти!

Я розліпив повіки, і погляд сфокусувався на щедро напудреному обличчі.

— Ви мусите йти, сагибе. Поліційна облава!

Губи її були пофарбовані криваво-червоним, і на кілька секунд моя увага була зосереджена саме на них, а не на тому, що вони промовляли. Лише звук розтروчених меблів та розбитої порцеляни десь дуже поблизу нарешті розвіяв чари. Він, та ще ляпас, яким мене нагородила дівчина.

— Сагибе!

Я потрусив головою, бо отримав іще одного ляпаса.

— Тут поліція, сагибе!

Ці слова я усвідомив. Спробував підвестися на ноги, які тремтіли, немов у новонародженого теляти. Дівчина взяла мене за руку й потягнула до темного коридору в дальньому кінці кімнати, подалі від метушні, що наближалася.

Біля порогу вона зупинилася й махнула вільною рукою.

— Ідіть, сагибе. Сходи в кінці. Вгору до заднього входу.

Я повернувся і подивився на неї. Ще зовсім дівчинка.

— Як тебе звуть? — запитав.

— Не час, сагибе,— сказала вона, повертаючись до кімнати.— Ідіть. Негайно!

Я зробив так, як мені наказали, і ступив у темряву, почув, як позаду вона намагалася пробудити від тимчасового забуття іншого клієнта. Сліпо витягнув руки, намацав слизькі від вологи стіни, відчув під ногами ковзку підлогу, в ніс шибонуло аміачним смородом несвіжої сечі. Подалі блакитне сяйво освітлювало вузькі хиткі сходи. Голова йшла обертом, але я туди дійшов. Коридором прокотилася луна: вигукували накази англійською. Тоді зойкнула жінка.

Я не озирнувся.

Натомість я подався до сходів і глянув угору. Двері на дах були зачинені на клямку, з тонкої щілини між порогом та дошками підлоги проникало трохи світла. Я дотяг себе до вершини сходів, надавив на клямку і вилаявся, бо клята штукенція відмовилася робити свою справу. Я здригнувся: на мене накотила хвиля страху. Стерши піт з очей, спробував сфокусуватися на обрисі клямки. Не схоже, щоб тут був замок, у всякому разі з цього боку. Я перевів подих і спробував ще раз, цього разу добряче піддавши плечем. Клямка зсунулася на кілька дюймів, а тоді важко упала назад. Щось її тримало. Щось важкувате. Голоси за спиною стали ще голоснішими. Зібравшись з усіма силами, що в мене лишилися, я натиснув на клямку ще раз. Вона відчинилася, і я несподівано влетів до майже вщент розтровоєної кімнати, де бракувало половини стелі, крізь яку лилося місячне світло. Я важко приземлився на підлогу в якусь калюжу. Підвівся, хутко зачинив двері і озирнувся, шукаючи, чим би придавити клямку, бо щось її ж тримало. Дивно, але поблизу нічого не було. Нічого, крім тіла.

Я так і витріщився на нього. Не від шоку чи ще чогось такого. Морфій притупляє чуття, а у мене в крові його було достатньо, щоб заспокоїти й самця слона. То був чоловік — чи що там від нього лишилося. Китаєць, якщо судити з вилиць. Решта обличчя перетворилася на місиво. Очі йому виколупали й лишили на підлозі поруч; ліворуч, від волосся до щелепи, тягнувся старий шрам. З грудей стирчав ніж.

Біля стіни купчилися дерев'яні ящики, у такі пакують чай, у блакитному світлі виблискували їхні металеві гвіздки. Я пошкандибав до них і спробував зняти верхній на підлогу. Хоч би що в ньому було, важило воно пів тони. Втім, мені вдалося зсунути ящик на кілька дюймів, доки він не вийшов за межі нижнього, і гравітація довершила справу. Все це добро глухо вдарилося об підлогу; дерево з одного боку хруснуло, але, на щастя, лишилося цілим. Упершись ногами в стіну, я повільно підсунув його до клямки, придавив її і рухнув поруч, утішаючись надією, що виграв трохи часу. Озирнувся на мерця, який лежав на спині, і побачив, що ніж стирчить із його грудей, як рукоятка на ігровому автоматі. Я виснував, що він таки мертвий. Добре. Для мене, не для нього. А тоді почув його дихання — поверхневе, уривчасте, з кров'ю — і вилаявся. Будь-який час, який я згаяв би на допомогу йому, позбавляв мене і без того невеликого шансу утекти. Судячи з кількості крові на підлозі, врятувати його вже не можна, і зробити я нічого не міг, особливо з найкращою калькуттською поліційною облавою за спиною. Перспектива пояснювати, що саме я тут робив, обляпаний кров'ю смертельно пораненого китаїця, мене не спокушала. До того ж китаїці мали свої закони. Що вони там роблять одне одному — не моя справа.

Та все одно...

Я вдихнув і переповз до нього. Обережно, щоб не зачепити ніж, розстебнув гудзики на його сорочці і, витягнувши носовичка з кишені штанів, обтер кров на грудях. Наскільки я міг розібрати, було дві рани: одна, з якої стирчав ніж, та інша, майже ідентична, з правого боку грудної клітки, але могло бути й більше. Якщо зважити на тьмяне світло та мій стан, йому й руки могло бракувати, а я б і не помітив.

Він зробив спробу поворушитись.

— Хто це зробив? — запитав я.

Чоловік повернув голову до мене і відкрив рота, але в горлі у нього лише кров забулькала.

— Вам проштрикнули легені,— сказав я.— Намагайтеся не ворушитись.

Порада була слушною. Йому варто було прислухатися до неї. Натомість він потягся до ножа й висмикнув його. Я мусив би його зупинити. Ніж упав на підлогу. Схопивши носовичка, я затиснув рану, щоб зупинити слабеньку, але невпинну цівку крові, але знав, навіть до того як це зробити, що все марно. Коли бачиш, як згасає життя стількох людей, скільки бачив я, починаєш це відчувати; і дійсно, за кілька секунд він помер. Я нахилився вперед, притулився вухом до його рота і слухав, чи не почую дихання, але не почув нічого.

У мене за спиною хтось намагався відчинити клямку. Я інстинктивно підхопив ніж і обернувся. Внизу сходів лунали голоси. Схоже, щонайменше двоє штовхали двері, але ящик робив свою справу, і клямка міцно трималась. Але я не сумнівався, що вони не відступляться.

Я озирнувся, шукаючи шляху евакуації. Дверей було двоє. Я вибрав одні і спустився через них у двір, обмежений з трьох боків стінами дво- і триповерхових будинків. З четвертого боку височів мур заввишки з одноповерхову будівлю і верхівкою, всипаною битим склом. Дерев'яна хвіртка по центру муру вела до провулку. Я вже було вирішив бігти до неї, але зупинився. Це поліційна облава — за хвірткою з пів дюжини озброєних поліціантів, готових скрутити кожного, схожого на втікача.

Натомість я пішов до кам'яних сходів, що піднімалися вздовж однієї стіни на дах. Певно, один з офіцерів помітив мене з вікна, бо за якусь мить двері на дах розчахнулися і офіцери закричали, щоб я зупинився.

Відхиливши запрошення, я побіг і тепер, зіщулившись у вузькій шпарині, здригаючись, я підбадьорював себе тим, що принаймні одне моє рішення сьогодні є правильним.

Думки мої повернулися до мертвого китайця й облави. Власне, її не мусило бути. Місту загрожує анархія, велика кількість місцевих офіцерів подають у відставку, ресурсів майже не лишилося. Поліції

просто бракує людей для таких дрібниць, як-от облава на опійні притони.

Мало того, їх і не планувалося. У цьому я був переконаний. Знаю, бо спеціально зазірав до відділу поліції моралі в ті дні, коли розмірковував, чи не навідатись до китайського кварталу. Навіть потоваришував з їхнім начальником, чоловіком на ім'я Каллаган, чий голос і почув раніше, коли він відкликав своїх. Я заплатив не за один його келих, аби тільки завжди знати, коли вони зі своїми хлопцями планують вечірні екскурсії. В ті вечори, коли в меню були облави, він зазвичай був надто зайнятим, щоб гаяти час на розмови, і атмосфера у відділку була наелектризованою. Я заходив до них удень, і там було тихо як у могилі, Каллаган залюбки потеревенив зі мною.

Та ось я тут, ховаюся від нього і цілої вантажівки його офіцерів.

Два

Я чекав.

Двадцять хвилин, а здалося, довше; лишався у схованці, доки голоси й гамір не затихли. Нарешті в голові моїй трохи прояснилося, я виповз і повільно підвівся. Про те, щоб повернутися й оглянути труп, годі й думати. Каллаган та його хлопці, може, й пішли, але точно залишили людей для охорони місця, невезучих місцевих констеблів з найближчого поліційного відділку. Не заздрю я їм. Не одному місцевому копу перерізали вночі горлянку в Тантрі.

Ні, моє перше завдання — позбутися ножа. Я й досі не розумію, навіщо його прихопив. Точно не тому, що хотів зберегти доказ. На ньому могли лишитися відбитки пальців убивці, але і мої також. Можливо, чимось мене зачепила форма: лезо, скоріше зігнуте, ніж вигнуте, десять-одинадцять дюймів завдовжки, такі, якими були озброєні гуркхи{3} під час війни, тільки з рукояткою, обтягнутою чорною шкірою, оздобленою орнаментом та інкрустацією у вигляді маленького срібного дракона.

Доцільно було б жбурнути його в Хуглі. От тільки річка за кілька миль звідси, а я весь у крові, тож далеко в такому одязі не відійду. Потрібно перевдягнутись. Я пішов дахом, роззираючись навколо, і нарешті знайшов те, що шукав. Рухаючись зовсім тихо, я за кілька хвилин подолав відстань і незабаром уже перебирав білизну на мотузці, як та домогосподарка прискіпливо оглядає товари в «Імперії одягу Чакербатті» на Боу-базар. Індійці зациклені на ритуальній чистоті, і не лише свого тіла, а й одягу. Схоже, на цю зацикленість страждало все небіле населення міста, і в будь-який час половина Чорного міста буквально потопала в морі розвішеної сушитися білизни. Вибравши сорочку, я обережно зняв свою і загорнув у неї ніж. Сорочка з мотузки була старою, вилинялою та на розмір замалою, але я старанно застібнув її і підкотив рукави. Для завершення ансамблю поцупив чорну шаль, яку місцеві називали чадрою, накинув на голову та плечі,

як це роблять старі жінки, і продовжив свій шлях дахами, доки не знайшов низеньке місце, де можна було легко зістрибнути на вулицю. Звідти я пішов на північ, до каналу Серкуляр, додав до ножа та сорочки цеглину й поклав пакуночок на депозит у чорні води, ніби якийсь індус-кришнаїт, що приносить жертву своїм богам. Після цього узяв курс на захід, зупинився біля криниці, щоб умитися, і пройшов ще милю чи більше до цілодобової стоянки рикш біля вокзалу Сілда.

Я йшов, а в голові крутилася лише одна думка. Я мушу дізнатися, чому влаштували облаву. Не може бути збігом, щоб убили людину і поліція моралі влаштувала першу за місяць облаву в притоні в той саме час, що я там був.

Годинник на Коледж-сквер показував чверть на четверту, і невдовзі я уже повертав на Премчанд-Борал-стрит. Раненько. Здебільшого я вирушав додому з Тангри не раніше четвертої. Ця іронія мене б розсмішила, якби не мрець, якого я там залишив.

Я піднявся сходами до своєї кімнати і вставив ключ у замок. Усередині було темно. Втім, рухатися я мусив обережно. Квартиру ми винаймали разом з молодшим офіцером, Не Здавайся Банерджі, а спав він дуже сторожко. Насправді звали його не Не Здавайся, а Сурендранат. Власне, це означає «король богів», та як і більшість імен королів, які ми вчили на уроках історії, вимовити його ніяк не вдавалося ні мені, ні більшості британських офіцерів на Лал-базар. Якийсь старший офіцер перехрестив його на Не Здавайся. Того чолов'яги уже давно не було серед живих, а ім'я приліпилося.

Авжеж, хлопець знав про мою пристрасть до опію. Ми ніколи не обговорювали це, але дурнем він не був і спочатку проявляв своє занепокоєння розпливчастими відкритими питаннями щодо мого здоров'я, до яких додавався такий погляд, яким на нас дивилася мати, коли ми поверталися додому після бійки. Не скажу, щоб це щось змінило; врешті-решт він відмовився від питань, хоча час від часу я ловив на собі ті особливі погляди.

Актуальнішим питанням був наш слуга, Сандеш. Він також ночував у квартирі, хоча й спав на циновці під обіднім столом. Він мусив би

спати в кухні, але скаржився, що та занадто велика і високі стелі викликають у нього безсоння. Зазвичай розбудити його я не боявся, бо навіть якщо йому *кортить* дізнатися, де це я вештаюсь ночами, йому вистачає клепки пам'ятати своє місце і не висловлювати свою думку. Та якщо він побачить мене у вбранні дружини іспанського рибалки, це може порушити навіть його монументальну байдужість.

Я прокрався коридором до своєї кімнати і, опинившись усередині, замкнув двері. Крізь відчинене вікно сочилось світло молодого місяця, ніби серпанком вкриваючи меблі. Темрява здавалася захистом, тож я вирішив обійтися без лампи, зняв із себе чадру і витяг із кишені штанів зім'яту пачку «Кепстена» і сірникову коробку. Я взяв сигарету, запалив її тремтячими руками і зробив довгу, глибоку затяжку.

У кутку стояла моя шафа, велика дерев'яна конструкція, що є невід'ємною частиною більшості калькуттських спалень. Якщо не зважати, що до однієї з дверцят кріпилося велике дзеркало, шафа була нічим не примітна, тож цілком безпечно було розмістити в ній сталевий відсік із замком, що займав добру чверть шафи і містив кілька цінних речей, а також велику кількість сумнівних надбань. Поклавши недопалок у стару олов'яну попільничку на столі, я стягнув із себе позичену сорочку, запхав її разом із чадрою у сталевий відсік своєї шафи і замкнув його. Одяг потрібно спалити, але зараз для нього це найбезпечніше місце. Сховавши докази, я рухнув на ліжку і затулив обличчя руками, а сигарета лишилася тліти на столі.

Три

22 грудня 1921 р.

Чай у горнятку на столику біля ліжка був холодним, як крига. Сандеш, як завжди, поставив його сюди ще кілька годин тому. Я виплутався з москітної сітки, взяв горнятку й виплеснув його вміст за вікно, почекав, доки рідина з приємним плюскотом не вдариться об бетон унизу.

Настрій був, можна сказати, святковим. Різдво в Калькутті — дивний час. Для місцевих занадто холодно, а для будь-кого, хто виріс в умовах справжньої британської зими, недостатньо похмуро, і хоча парафіяни місцевих церков своїми *осаннами* та *алілуями* щиро намагалися нагадати про радість повернення нашого Спасителя, Різдво з пальмами замість ялинок та норвезьких сосон — це не зовсім те, що вдома.

Якщо не брати до уваги Різдво, я зріднився з містом. Можливо, у цьому винен той факт, що Калькутта була по-своєму дефектною і непрацездатною, як і я: місто побудували посеред смердючого бенгальського болота, і заселяли його невдахи, що борються за виживання без усілякої надії.

Коли я умився, одягнувся і дійшов до столу, Не Здавайся вже давно пішов. Він завжди був ранньою пташкою, але останнім часом у мене склалося враження, що він ішов так рано, щоб уникнути розмов зі мною. Увійшов Сандеш, мовчки поставив сніданок і поклав переді мною примірник «Інглішмена». Судячи із заломів на шпальтах, Не Здавайся вже її прочитав. Я відсунув газету і копнув виделкою теплий омлет, щедро посипаний дрібно нарізаною зеленою цибулею. Апетиту їжа у мене не викликала і, дякувати витівкам містера Ганді, новини теж. Країна нагадувала діжку з порохом, відколи Магатма, як полюбляли називати його послідовники, почав закликати індусів проявити ненасильницьку відмову від співпраці і пообіцяв, якщо вони це зроблять, він здобуде незалежність, не мине й року.

Авжеж, індуци ласі до містики, але щоб їх переконати, вистачило б лише вигляду цього чоловіка у білому дхоті. Мільйони людей — не лише салонних революціонерів у Бомбеї, Калькутті та Делі, але й звичайних мешканців, фермерів, селян і працівників фабрик із десяти тисяч містечок і сіл уздовж та поперек усієї країни — почали закликати бойкотувати британську продукцію, відмовлялися від посад в уряді та спричиняли цілу купу клопоту. Мусимо віддати маленькому чоловічку належне; він перетворив Партію Конгресу з купки юристів-базикал на народний рух. Об'єднання мас — геніальний хід Магатми. Він сказав, що всі вони мають значення, і за це його глибоко шанували.

Бенгальці Калькутті ніколи не були проти обламати роги британцям, тож визвалися очолити атаку — хоча назвати це атакою було б важко, бо ж головною зброєю Магатма обрав сидіння та відмову рухатись. Мало того, такий вид протесту був ніби скроєний спеціально для бенгальської психіки, і без того схильної завдавати максимум незручностей, роблячи при цьому якомога менше. Протести були у них у крові, тож якби ви вважали, що більшість бенгальців являються на роботу лише для того, щоб мати змогу влаштувати страйк, вас легко можна було б пробачити.

Не так давно наше місто було столицею Британської Індії. Якщо ми сподівалися, що перенесення центру влади в Делі зменшить хист місцевого населення спричиняти клопіт, ми дуже помилялися. Вони відреагували на заклик Магатми з притаманним їм завзяттям. Студенти пішли з університетів та шкіл, службовці почали звільнятися, заходилися пікетувати державні установи. Але більше тривожили звільнення поліціантів. Вони почалися не одразу — не так уже й багато місцевих офіцерів принципово здали свої значки після заклику Ганді, — а пізніше: після того як протестувальників почали масово заарештовувати й кидати до в'язниць, тиск родини та громади почав збільшуватись, відтік кадрів дедалі сильнішав.

Ситуація в місті поступово погіршувалася. Враховуючи мирний протест, можна було б очікувати, що закон і порядок відновляться, але Магатма звільнив силу, над якою не мав контролю. Не всім тим, кого запалили його слова, ненасильницький опір подобався так, як йому.

Минали місяці, пристрасті розгорялися, почалися спорадичні напади на білих, англо-індусів, християн, парсів, китайців та всіх, кого підозрювали у відсутності ейфорії щодо майбутньої незалежності Індії. Імперській поліції бракувало людей, щоб захистити усіх, навіть якби вона цього хотіла. То була наша брудна таємниця. Факт лишається фактом: влада радше заохочувала напади. Все, що пробивало діри у святій аурі Магатми, вважалося позитивним, а напади його послідовників були ідеальним приводом для переслідувань. На папері план, може, й мав сенс — віцекороль та його оточення в Делі, схоже, його схвалювали, але з таким самим успіхом вони могли засідати в Лондоні або взагалі на Місяці, бо дуже вже далеко були вони від реальності, від того, що відбувалося на вулицях. Над вулицями Калькутти нависла буря, в'язниці мало не лопалися, тож такі репресії були не надто доречними.

Подейкували, що віцекороль, якого важко назвати людиною непохитною, схилився до компромісу, але низка жорстких телеграм з Даунінг-стріт{4} і, безсумнівно, кілька келихів джину значною мірою підкріпили його рішучість, тож урешті-решт він ні на дюйм не поступився вимогам місцевих. Лишилося якихось десять днів, і рік Ганді скінчиться, і тоді дисципліна навіть найпалкіших його прихильників ослабне, тож на вищих щаблях сподівалися, що, як ми протримаємося у цій бурі ще два тижні, весь рух мирного протесту Магатми піде у вічність, прихопивши з собою свого натхненника.

Аж тут прилетіли новини, що уряд Його Величності в Лондоні дуже мудро вирішив, що найліпший спосіб зміцнити кордони імперії — це на цілий місяць послати до нас із візитом Його Королівську Високість принца Едварда, принца Уельського. Авжеж, ефект був вибуховий, хоча більше з боку місцевих, ніж із боку відданих британських підлеглих. Протести, які було вже почали згасати, раптом повернулися з новою силою, оскільки лідери Конгресу закликали до повного бойкоту візиту.

Принц прибув до Бомбея кілька тижнів тому і потрапив у залізні обійми масштабних заворушень. Калькутта ж чекала його візиту і вперто лишалася спокійною. Це викликало напругу, яка в деяких

районах наближалася до паніки — бо цей спокій забезпечувала не Імперська поліція, не армія, а вбрані у хакі волонтери Індійського національного конгресу Ганді. Молоді серйозні ідеалісти, вони отримали завдання від Магатми — простежити, щоб ненасильницький протест саме таким, ненасильницьким, і залишався; та від одного лише їхнього виду, коли вони, як справжня міліція, керували людьми, мене аж морозом проймає. 1921 рік видався дуже урожайним на групи в одностроях. В Італії набирали сили чорносорочечники Мусоліні, їхні брати в коричневих сорочках із Німеччини також завдавали чимало клопоту. Наші доморощені волонтери Конгресу могли скільки завгодно сповідувати ненасильство, але я не довіряю жодній цивільній організації, яка відчувала потребу вбирати своїх членів у квазі-військові однострої — бойскаутів це також стосується.

Конгрес дав завдання волонтерам підтримати заклик Ганді до загального страйку — закриття крамниць та адміністративних закладів, зупинка всіх підприємств — на знак протесту проти візиту принца. Водночас віцекороль наказав нам заарештовувати всіх, хто заважатиме ефективній роботі уряду. Ніхто не сумнівався, що попереду важкі часи, і у штаб-квартирі поліції на Лал-базар готувалися до найгіршого.

Що стосується принца, саме зараз він продовжував свою приємну подорож країною і мусив прибути до Калькутти за три дні — саме якраз різдвяного ранку.

Навіть якби ми захотіли, приготувати містерові Ганді кращого подарунка не змогли б.

Сандеш увійшов до кімнати і поставив на стіл горнятко свіжозавареного чаю. Я взяв чашку і викинув політику з голови. Натомість думки повернулися до минулої ночі. Утік я випадково і своїм порятунком завдячую швидкій реакції китайської дівчини, а не власній спритності. І досі почувався, як уві сні, можливо, частина моїх спогадів і була фрагментами задурманеної опієм підсвідомості. *Люлькові сні* — ось як це називалося, але труп був справжнім-справжнісіньким. У цьому я був певен.

Небіжчик міг бути пішаком якоїсь опійної банди, між якими точаться нескінченні суперечки за панування у Китайському кварталі: імовірноше, Зеленого чи Червоного Ґанґу{5}. Зрештою це були найбільші гравці в китайській опійній торгівлі. Ватажки обох банд перебували в Шанхаї, а Калькутта — брама, крізь яку тік опій,— виявилася призом, за який обидва угруповання залюбки проливали кров. У минулому нам удавалося стримувати цю ворожнечу, але тепер, коли сили наші танули і пріоритетними ставали інші справи, банди скористалися нагодою і розпочали війну одна з одною за те, хто захопить нішу, яку ми залишили.

Що ж до особистості чоловіка, її встановлюватиме хтось із мого відділу — принаймні технічно. Офіційно ми зобов'язані розслідувати кожне вбивство, що підпадає під нашу юрисдикцію. В реальності ж, якщо жертва не біла або, боронь боже, відома особа з місцевих, початкове опитування часто-густо проводилося абияк, після цього заповнювали папери і справу спихували якомусь місцевому відділку й забували про неї.

Та все одно цікаво, на чиєму столі опиниться врешті-решт ця справа. Не виключаю, що, можливо, навіть на моєму, бо, завдяки щасливому випадку або чиємусь замислу, саме зараз я міцно тримаюся на ногах. А якби й ні, то уважно стежив би за всіма новими справами, і не внаслідок побоювань, що сліди приведуть до мене — коли сплячу одяг, ніщо не пов'язуватиме мене з місцем подій,— а тому, що все це викликало тривогу.

Я випив останні краплі чаю і пішов до дверей. Ступив за поріг, і Калькутта, як завжди, приголомшила: коктейль яскравих кольорів, різких ароматів і какофонії життя в місті з мільйоном душ, напханих у простір, ладний умістити ледь десяту частину від їхнього числа.

До свого столу на Лал-базар я дістався о пів на одинадцяту. Я не дуже в ладах із часом і, буває, запізнююсь, але не зловживаю цим настільки, щоб про це говорили інші офіцери — у всякому разі, мені в очі. Щоправда, Не Здавайся зробив кілька туманних натяків, що він нібито щось чув, але я точно не певен, що він мав на увазі. Коли йшлося про передачу інформації, його висловлювання могли бути таким ж

заплутаними, як і пророцтва дельфійського оракула. Хоч би що там було, думки моїх колег мене не хвилювали. Важила лише думка одного-єдиного чоловіка, і, судячи з записки на моєму столі, він хотів мене бачити. Негайно.

Я зібрався з духом, вийшов із кабінету і, прихопивши по дорозі Не Здавайся, піднявся сходами на верхній поверх, до лорда Таггарта, комісара бенгальської поліції.

• • •

— Ч. Р. Дас. Що ви про нього знаєте?

Такого питання я не очікував. Я сидів у кабінеті лорда Таггарта, навпроти нього. Не Здавайся зайняв стілець поруч зі мною.

— Сер?

Комісар потрусив головою. Вигляд він мав виснажений. Як і всі поліціанти Калькутти останнім часом.

— Слухайте, Семе. Ви мусите знати це ім'я. Чи ви проспали весь минулий рік?

Авжеж, це ім'я було мені відоме. Як і всім в Індії.

— Головний підбурювач Ганді в Бенгалії,— відповів я.— Його обличчя мало не щодня з'являється на шпальтах газет.

Не схоже, щоб відповідь заспокоїла комісара.

— Це все? Усі ваші знання про найбільшу скіпку в моєму боці?

— Намагаюся не пхати носа в політику, сер. Та якщо ви підозрюєте, що містер Дас когось убив, я обіцяю познайомитись із ним ближче.

Таггарт подивився на мене з підозрою. Ми працювали разом довгенько, ще з часів війни. Він дозволяв мені трохи більше, ніж іншим, але і його терпіння мало меж.

Він пропустив моє зауваження і повернувся до Не Здавайся.

— Може, сержант Банерджі нам допоможе?

Вигляд у Не Здавайся був такий, ніби йому важко всидіти на місці. Йому часто доводилося докладати зусиль, щоб не похизуватися своїм знанням, і я щоразу чекав, що його рука злетить у повітря, як у надміру старанного школяра.

— Чітта-Раньян Дас,— відповів сержант.— Адвокат у Вищому суді, його вважають одним із найкращих юристів в Індії. Підтримує рух самоуправління, прославився приблизно п'ятнадцять років тому, коли захищав поета Шрі Ауробіндо у справі про змову підричників в Аліпурі; жоден адвокат тоді не хотів брати цю справу. Дас добився того, щоб поета виправдали. Після цього слава його поширювалася, він став одним із найуспішніших юристів у Калькутті. Як і казав капітан, наразі він головний лейтенант Ганді в Бенгалії, відповідає за організацію руху неспівпраці і Конгресу волонтерів у провінції. Народ його обожнює. Як і Магатму, його нагородили почесним титулом: називають його «Дешбандху». Це означає «друг нації».

— Так,— гірко відповів лорд Таггарт.— Нам він точно не друг, і його кляті волонтери також.

Не Здавайся змушував мене почуватися дурником. Я кинув на нього красномовний погляд, але у відповідь він лише знизав плечима.

Таггарт повернувся до мене.

— Як вам відомо, Семе, Його Королівська Високість принц Уельський прибуває у неділю, і Делі та Лондон хвилюються, щоб його візит до нашого міста пройшов успішно.

У принца було щось від американської кінозірки. Можливо, справа у його принадності чи природній упевненості, яка походить від знання, що ти народився правити однією шостою земної кулі; а може, все через добре скроєні, дуже дорогі костюми, які він носив, але хоч би що там було, по всьому світу до нього стікалися натовпи людей, погрітися

в променях його слави, і британський уряд охоче цим користався: посилав його з добровільними візитами в усі куточки імперії.

Але Калькутта не Кейптаун; чи уявляють собі високопоставлені особи Лондону та Делі, як важко принцові буде зробити тут якесь добро? Якщо шукаєш миру, то Калькутта такий же гарний вибір, як і Марна для другої битви{6}. Зустрічав я його, принца Едварда Альберта Саксен-Кобург Віндзора, чи як там його прізвище, ще в шістнадцятому. Тоді, як і зараз, його послали в тур піднімати дух, хоча я так і не второпав, як потискання руки принца, який ніколи не відчув на собі жахів війни, мусило підняти бойовий дух людей, чие життя звелось до очікування кулеметної кулі з їхнім іменем. Тоді він був іще зовсім хлопчиком. Пригадую його гладеньке обличчя й однострій, на розмір більший, ніж потрібно. Втім, хоробрості йому не бракувало. Подейкували, що він записався добровольцем на фронт ще в п'ятнадцятому, та в уряді короля навіть слухати не стали.

— Із цією метою,— продовжив Таггарт,— віцекороль вирішив визнати Конгрес волонтерів забороненою організацією, і вчасно. Від завтра їх вважають поза законом. І тут мені потрібні ви, Семе. Хочу, щоб ви передали це повідомлення особисто Дасу. Скажіть, нехай вважає це чесним попередженням.

Що ж до принца, дуже сподіваюся, що настрою розважитися в нашому прекрасному місті він не матиме і бажатиме хутчіше повернутися в обійми своєї коханки в Лондоні. Втім, хай би що сталося, ми в жодному разі не можемо дозволити ніяких виступів та інших дій, які могли б викликати збентеження Його Королівської Високості чи уряду Його Величності.

— А ви вважаєте, що Дас планує якийсь *виступ*? — поцікавився я.

Таггарт узяв срібне перо і постукав ним по столу.

— Не сумніваюся, що саме це він і зробить. Вам потрібно дізнатися, що саме він планує, і переконати його не робити цього.

— Ми завжди можемо його заарештувати,— наважився я дати пораду. Це ж так і проситься, якщо знайдемо, куди його посадити.

Таггарт похитав головою.

— Саме цього він від нас і хоче. Якщо ми заарештуємо його за підбурювання до заколоту, то зробимо з нього жертву, і до нього водночас пристануть ще десять тисяч. До того ж у місті буде повно лондонських і зарубіжних газетярів, які освітлюватимуть візит принца. Віцекороль воліє уникнути побічних реакцій. Загальний страйк — це одне, вигляд порожніх вулиць я переживу, а от розлючений натовп, протестуючий проти арешту найулюбленішого сина Бенгалії,— це геть інше.

— Не впевнений, що зрозумів, чого ви очікуєте від нас, сер,— промовив я.— Хіба це не явна справа для наших друзів із військової розвідки? Невже вони відмовилися від наміру придушити політичний заколот?

— Сумніваюся, що вони відмовилися, Семе,— відповів він.— Найпевніше, вони просто не знають, що робити. Одна справа — боротися з кількома сотнями бомбістів-терористів. А от розбиратися з масовим національним рухом, очолюваним святим, чия стратегія — посміхнутися тобі, а тоді наказати своїм послідовникам сісти і перекрити вулиці, удаючи, що вони моляться, вони не дуже прагнуть. І, якщо чесно, мене це не дивує. Все це до біса неспортивно.— Таггарт поклав перо на стіл.— Ні,— продовжив він,— боюся, щоб розколоти цей міцний горішок, нам знадобиться щось більше за кувалду «Відділу Н». Ви служили у спеціальному відділенні в Лондоні, проникали до ірландських націоналістів.

— То було давно,— завважив я,— ще до війни. До того ж стежити за ірландцем у Лондоні — навряд чи те саме, що викривати індусів у Калькутті. Почати з того, що я не того кольору, щоб проникати в будь-яку тутешню організацію, якщо це не бар у Бенгальському клубі. Як я наближуся до Даса?

— Не клейте дурня, Семе,— зітхнув Таггарт.— Я ж не прошу вас проникнути до його бісова внутрішнього кола. Просто хочу, щоб ви зустрілися з ним, передали ультиматум віцекороля й попередили його. Тоді звітуєте мені, якої думки про цього чоловіка. Ви вже мали справу з такими. Знаєте, як у них мозок улаштований. Відчуєте, що він замислив.

— А навіщо йому взагалі щось мені розповідати? — запитав я.

— Бо,— посміхнувся Таггарт,— як я зрозумів, наш містер Дас — близький приятель родини сержанта Банерджі.

Чотири

—І ви нічого мені не казали,— докорив я, влаштовуючись за своїм столом.

Не Здавайся навпроти мене посовався на стільці.

— Стільки клопоту за минулий рік — страйки, відставки, напади,— а ви навіть не натякнули, що людина, яка стоїть за всім цим,— ваш приятель?

Сержант опустил очі долу.

— Дуже сумніваюся, що він вважає мене приятелем. Він друг мого батька,— відповів Банерджі.— Я вже кілька років не зустрічався з дядьком Дасом у неофіційній обстановці.

— Дядьком Дасом? — піддражнив я.

У минулому я запросто припустив би, що дядько дійсно позначає кровного родича, але не потрібно довго жити поруч з індусами, щоб усвідомити, що вони майже до всіх знайомих звертаються як дядько, тітка, дідусь або бабуся. Усі для них *каку*, або *масі* чи *дада*, ніби три мільйони мешканців країни — одна велика сім'я.

— Ну, якщо він ваш дядько, ми владнаємо цю справу ще до обіду.

— Ви знаєте, що він не *справжній* мій дядько,— завважив Не Здавайся.— А якби і був, сумніваюся, що це дуже допомогло б. Враховуючи ставлення до мене родини.

І то правда. Хлопчина чималу жертву приніс, аби тільки займатися тим, що любить. Пішов проти своєї совісті, спалив мости між собою та своїм родом, і хоча я за ним не стежив, сумніваюся, що він зустрічався з батьками після Калі-Пуджі, свята на честь богині Калі понад рік тому.

Я мусив би перепросити, але, звісно, не зробив цього. Сумніваюся, що й він чекав на вибачення з мого боку. Стільки всього назбиралося, за що потрібно було звинитись, що одним приводом більше, одним менше — нічого не зміниться.

— Вони з батьком разом проходили практику в Лінкольнз-інн{7},— продовжив Не Здавайся.— І протягом року після цього обох прийняли до колегії адвокатів. Коли я був іще дитиною, він зі своєю родиною часто приходив до нас, особливо на свята. Власне,— сумно промовив він,— останнім часом він зустрічається з моєю родиною частіше за мене.

— Що ще ви можете про нього розповісти?

— А що вам хочеться знати?

— Проти кого ми виступаємо. Що він за людина?

— Ви таких ненавидите... Бенгалець, що знає закон.

— Я їх не *ненавиджу*,— виправив я.— У всякому разі не всіх. Просто надаю перевагу людям, які цінують нашу роботу.

Сержант саркастично посміхнувся.

— Сумніваюся, що в країні лишилося багато *таких*, сер.

— Маєте ще якусь цінну інформацію? — проігнорував я його слова.

— Так точно, сер,— відповів Не Здавайся.— Дас є нащадком відомої бенгальської родини і одним із найбагатших юристів у Калькутті. Принаймні був.

— Був?

— Після того як він познайомився з Ганді, пожертвував усі гроші руху за незалежність. Навіть свій будинок. Він палко підтримує заклик Ганді до ненасильництва. Одним із перших почав закликати до бойкоту західного одягу, хоча, за іронією долі, раніше славився своїми

паризькими костюмами, виготовленими на замовлення, а тоді всі спалив і почав вбиратися в домоткане індійське вбрання.

Схоже, він фанатик.

— Ще щось? — запитав я.

— Він має дружину і трьох дітей,— звітував сержант.

Таке враження, що він щось недоговорює.

— Гадаєте, він щось планує?

— А ви б на його місці не планували?

— Принесіть теку з інформацією про нього,— попросив я.

— Так, сер,— кивнув він. Підвівся і пішов до дверей.

— І дізнайтеся, де він,— продовжив я.— Вдень нанесемо Дешбандху візит.

• • •

Кілька хвилин по тому, коли я упевнився, що Не Здавайся благополучно повернувся за свій стіл, я вийшов із кабінету і вирушив у власну подорож.

На іншому кінці двору стояла прибудова, на другому поверсі якої розташувався відділ поліції моралі. Я піднявся сходами і увійшов до майже безлюдної кімнати. Вранці після облави в кабінеті народу було, як на вокзалі Ватерлоо в годину пік. Натомість тут стояла мертва тиша. У куточку перешіптувалася парочка секретарок, та ще кілька молодших офіцерів давали ногам відпочинок; під стелею повільно поскрипували вентилятори. Я був тут таким частим гостем, що ніхто не звернув на мене особливої уваги, тож я пройшов до загородки в іншому кінці, постукав і сунув голову за двері.

Інспектор Каллаган із пером у руках вивчав якісь документи. Це був кремезний чоловік з чесними очима, густим рудим волоссям і в окулярах; обличчя його було по-кельтському блідим, і від найменшого натяку на сонце він червонів як рак. А ще він до смерті боявся іноземної їжі, що, на додачу до його блідості, змушувало задуматись, навіщо він узагалі покинув Британію, не кажучи вже про те, що оселився в Калькутті. Втім, людиною він був доволі приємною і мені подобався. Моя спроба влізти йому в довіру перетворилася на свого роду дружбу, і було б погано, якби минулої ночі мене підстрелив хтось із його людей; він би собі цього не пробачив.

Каллаган підвів очі.

— А, це ви, Віндгеме,— промовив він, відклавши перо.— Що можу для вас зробити?

— Обід?

Він похитав головою.

— Ви ж знаєте, я не обідаю.

Так і є. Він уже це казав. Обід погано впливає на травлення. Він звинувачував у цьому застарілу виразку шлунку. Той факт, що жоден лікар не зміг її знайти, лише переконував його у власній правоті, й оскільки ніякі ліки не допомагали, як паліативний засіб виступали кілька келихів «Гіннеса».

— У вигляді рідини?

Він поглянув на годинник.

— Ще навіть не дванадцята.

Я увійшов до кабінету і сів на стілець навпроти нього.

— Важкий сьогодні день.

Він подивився на мене поверх окулярів.

— Так, вигляд у вас не найкращий.

— То що скажете? — не відступав я.

— Боюсь, не зможу,— вибачився він. Підняв перо й постукав по документах перед собою.— Забагато роботи.

Я розіграв недовіру.

— Та ну. Сидите тут собі, кілька місяців тільки й роботи було, що ворушити великими пальцями. Навіть не пригадую, коли ви востаннє облаву влаштовували. Коли це було... в червні?

На обличчі його промайнув натяк на посмішку.

— Минулої ночі, якщо хочете знати. Велика облава. У Тангрі.

— Та невже? — «здивувався» я.— І ви мовчали?

— Була на те причина,— зізнався він.— Мене самого повідомили за годину до початку. Усе в таємниці. Наказ самого лорда Таггарта, але явно на прохання «Відділу Н».

— «Відділу Н»? Що це вони надумали?

Каллаган поглянув на відчинені двері за моєю спиною.

— Зачиніть двері,— змовницьким тоном попросив він.

Я нахилився і штовхнув їх.

— Схоже, вони отримали наводку, що велике цабе із Зеленого Ґангу на ім'я Фен Ванг із Шанхая минулої ночі завітав до Тангри.

— Таки завітав?

Каллаган знизав плечима.

— Якщо й завітав, то поїхав ще до того, як ми туди дісталися.

— Когось заарештували?

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ